

Is een klas een veilige omgeving?

De klas als een vreemde sociale structuur

Binnen de discussie dat een school een sociaal veilige omgeving en klimaat voor leerlingen moet bieden, zouden we eerst de vraag moeten stellen: Is een klas in de basis een sociaal veilige omgeving?

Met andere woorden, is een klas een omgeving die van nature veilig is en waarin je normaal gesproken geen extra investeringen hoeft te verrichten om deze veiligheid te creëren. Dit zou betekenen dat onveiligheid uitsluitend gecreëerd wordt door excessen die je dan moet bestrijden als deze zich voordoen.

Wat we vaak in de discussie over een sociale veiligheid in de school over het hoofd zien, is dat de school en de klas een gekunstelde structuur is. Vanuit biologisch perspectief zou je kunnen stellen dat het bij elkaar plaatsen van grote groepen kinderen in leeftijdscohorten gedurende een aantal uren van de dag, absurd en tegennatuurlijk is. Daarnaast wordt er van deze groep kinderen verwacht dat deze homogeen is en dat de kinderen zich gedragen, ontwikkelen en samenleven volgens normen die extern bepaald zijn en op de gehele groep van toepassing zijn. Daarbij zien we voor het gemak over het hoofd dat kinderen zich niet ontwikkelen volgens een standaard stramien en er dus grote diversiteit is in een klas. Fysiek accepteren we wel diversiteit maar sociaal, psychologisch en pedagogisch niet. Bovendien nemen we aan dat kinderen volgens hetzelfde stelsel van normen en waarden leven. Deze kunnen in een klas opgelegd worden maar we moeten niet vergeten dat ze kunnen afwijken van de normen en waarden die kinderen ervaren tijdens de uren die ze niet op school zijn.

Ten aanzien van veiligheid mogen we aannemen dat de basisstructuur waarin kinderen geboren worden en vervolgens opgroeien, in eerste instantie het gezin en daarna de familie is. Wereldwijd zien we een dergelijke structuur in alle culturen, waarbij de samenstelling gezin en familie verschillend kunnen zijn. We mogen aannemen dat deze structuren veiligheid en zekerheid bieden. Basisfundamenten voor deze veiligheid kunnen zijn rolvastheid, stabiele groep en duidelijke normen en waardenⁱ.

Als kinderen in een school bij elkaar worden gezet in een klas is deze sociale structuur in de basis een sociaal onveilige omgeving. Hiervoor zijn een aantal redenen:

- Kinderen worden uit de veilige omgeving gehaald (gezin) en in een groep geplaatst van leeftijdsgenoten zonder dat ze daar zelf enige controle over hebben.ⁱⁱ
- De nieuw ontstane groep is uitsluitend homogeen op basis van leeftijd, voor alle andere factoren is deze heterogeen.
- Er is geen vaste sociale structuur, deze moet zich vormen.
- Als deze zich gevormd heeft, blijft de groep instabiel. Er kunnen individuen aan toegevoegd worden en verwijderd worden, waardoor de samenstelling en de sociale structuur wijzigt.
- Normen, waarden en belangen kunnen per individu verschillen.
- Er wordt een prestatie- en competitiedruk op de groep gelegd.
- Er zijn één of meer volwassenen (leerkrachten) betrokken bij de sociale interactie. Deze hebben echter verschillende rollen en taken. Als er meerdere volwassenen betrokken zijn kunnen zij verschillende normen en waarden hanteren ten opzichte van sociale veiligheid.

- De wereld van de kinderen is weinig beïnvloedbaar door henzelf. Verschillende volwassenen, met ieder verschillende ideeën en normen en waarden m.b.t. veiligheid hebben controle over hoe hun dag eruitziet.

Kortom een school en een klas zijn in de basis een sociaal onveilige omgeving. Dit betekent dat je hier actief een interventie op zult moeten plegen.

De klas als een dynamische sociale structuur

Betekent dit dat als je er als school in slaagt een stabiele structuur te creëren waarin een sociaal veilig klimaat heerst, je geen verdere actie hoeft te ondernemen?

Nee, de structuur van een school/klas is dusdanig dat er voortdurend druk op ontstaat doordat er verschillende factoren zijn die invloed hebben op deze sociale interactie binnen de klas.

Een aantal van deze factoren is afhankelijk van de ontwikkeling van de kinderen in de klas. Een aantal van deze groepsinterne factoren is:

- Individuele ontwikkeling van kinderen
 - deze loopt niet synchroon voor alle kinderen
 - en niet in dezelfde richting
 - seksueel, persoonlijkheid, fysiek, interesses etc. kunnen verschillen ontstaan.
- Kinderen die de groep verlaten en eraan toe gevoegd worden
 - dit kan binnen een schooljaar maar ook bij wisseling van het schooljaar.

Daarnaast is er een voortdurende wisselwerking tussen de wereld in de klas en die daarbuiten. In belangrijke mate wordt deze veroorzaakt doordat kinderen maar een beperkt aantal uren in de klas doorbrengen en daarbuiten onder invloed staan van de wereld buiten de klas. Een van de belangrijkste groepen waar kinderen individueel ook onderdeel van zijn, is het gezin.

Voorbeelden van externe factoren die de dynamiek in de klas beïnvloeden, zijn:

- Invloed ouders en gezin
 - Verwachtingen
 - Boodschappen/ signalen
 - Normen en waarden
 - Opvoeding
- Media
 - Boodschappen die kinderen anders interpreteren maar ook andere dingen die ze zien
- School
 - Wat wil een school met een groep
 - Leerkracht
 - Houding en gedrag
 - Voorkeuren
- Sociale groepen zoals Kerk/Geloof, Vereniging
 - Verwachtingen
 - Normen en waarden.

Dit betekent dat de sociale stabiliteit en dus ook veiligheid voortdurend onder druk staan van factoren binnen en buiten de klas.

Het gevolg hiervan is dat aandacht voor sociale veiligheid niet een eenmalige activiteit kan zijn, maar voortdurend onderhouden moet worden.

Leerkracht

De rol van de leerkracht is bijzonder omdat hij of zij als enige volwassene onderdeel uitmaakt van de sociale structuur 'klas'. Door zijn of haar bijzondere rol heeft de leerkracht ook meer invloed op de sociale veiligheid en de stabiliteit van de groep als elk ander individueel lid. De leerkracht maakt overigens net zoals de leerling tegelijkertijd ook onderdeel uit van meerdere sociale groepen die invloed hebben op wat er gebeurt in de klas. Zoals bijvoorbeeld het team en de school als instituut of als vertegenwoordiger van de directie en het bestuur. In tegenstelling tot leerlingen is het overigens goed mogelijk dat de leerkracht niet elk lesuur participeert in de groep maar dat leerkrachten wisselen.

Gezien de rol en positie van de leerkracht mogen we aannemen dat de leerkracht een essentiële rol speelt in de sociale veiligheid binnen de klas.

Kring van normen en waarden

Binnen een klas worden er spelregels, normen en waarden en een sociale structuur gevormd die er voor zorgen dat er stabiliteit en sociale veiligheid ontstaat. Door interventies van de leerkracht wordt dit proces versneld en gehandhaafd en vindt het plaats binnen de normen en waarden die school belangrijk vindt. Uiteindelijk zal er binnen een klas een omgangsvorm moeten ontstaan die voor iedereen hetzelfde is, duidelijk is en voldoende veiligheid biedt. Wat we ons moeten realiseren is dat deze stabiele gewenste situatie voortdurend onder druk staat door de invloeden van buiten de klas. De leerkracht legt sancties op, maar ouders vechten die aan omdat ze het er niet mee eens zijn. Kinderen horen in de klas dat je andere kinderen niet mag uitlachen of belachelijk mag maken, maar ze zien het op TV gebeuren en dan lacht de hele familie erom.

Dat betekent dat normen en waarden die in de klas van toepassing zijn, niet automatisch ook daarbuiten gelden. Dat maakt de handhaving van een veilige situatie erg complex. Dit is ook een situatie die in de loop van de tijd is veranderd: vroeger werden de normen en waarden die op school van toepassing waren ook daarbuiten gehandhaafd. Dit leidde er ook toe dat de autoriteit van leerkrachten minder in twijfel werd getrokken. Kinderen werden altijd aan dezelfde normen en waarden blootgesteld, zowel binnen als buiten de klas. Tegenwoordig zien we een moderne variant hiervan doordat ouders voor hun kinderen een school uitzoeken waar "ons-soort" mensen komt. De begrenzing van de normen en waarden beïnvloedt hoe eenduidig voor kinderen de regels tussen de verschillende groepen zijn.

Sociaal kindergedrag

Om de sociale structuur te bouwen en normen en waarden te verkennen, vertonen kinderen sociaal gedrag: spelen, plagen, ruzie, agressie en dominantie. Mogelijk dat pesten ook een rol in dit gedrag speelt om te verkennen, uit te proberen, normen te stellen (ongewenst gedrag bekritisieren)ⁱⁱⁱ en groepen af te bakenen. Daarnaast is het mogelijk dat pesten een uiting is van extreme sociale instabiliteit en onveiligheid waarbij kinderen eigen normen en waarden definiëren. Helaas is er nog weinig onderzoek gedaan naar de oorzaken van pesten om dit gedrag voldoende te kunnen plaatsen.

Conclusie

Een klas is geen basis voor een sociaal veilige omgeving, het is een kunstmatig en tegennatuurlijk gevormde structuur. Daarom moet er actief gewerkt worden aan een sociaal veilige omgeving.

Als er een stabiele structuur en een voor leerlingen sociaal veilige omgevings is, moet er toch voortdurend aandacht blijven voor sociale veiligheid. De reden is dat er zowel ontwikkelingen binnen de klas als invloeden van buitenaf zijn, die de stabiliteit beïnvloeden en de veiligheid bedreigen.

Doordat de kring van normen en waarden kleiner (zie figuur 1) is geworden, wordt het ook moeilijker eenduidige normen en waarden vast te leggen die worden gerespecteerd. Dit betekent dat ouders en omgeving actiever betrokken moeten worden in het creëren van een veilige omgeving binnen de school.

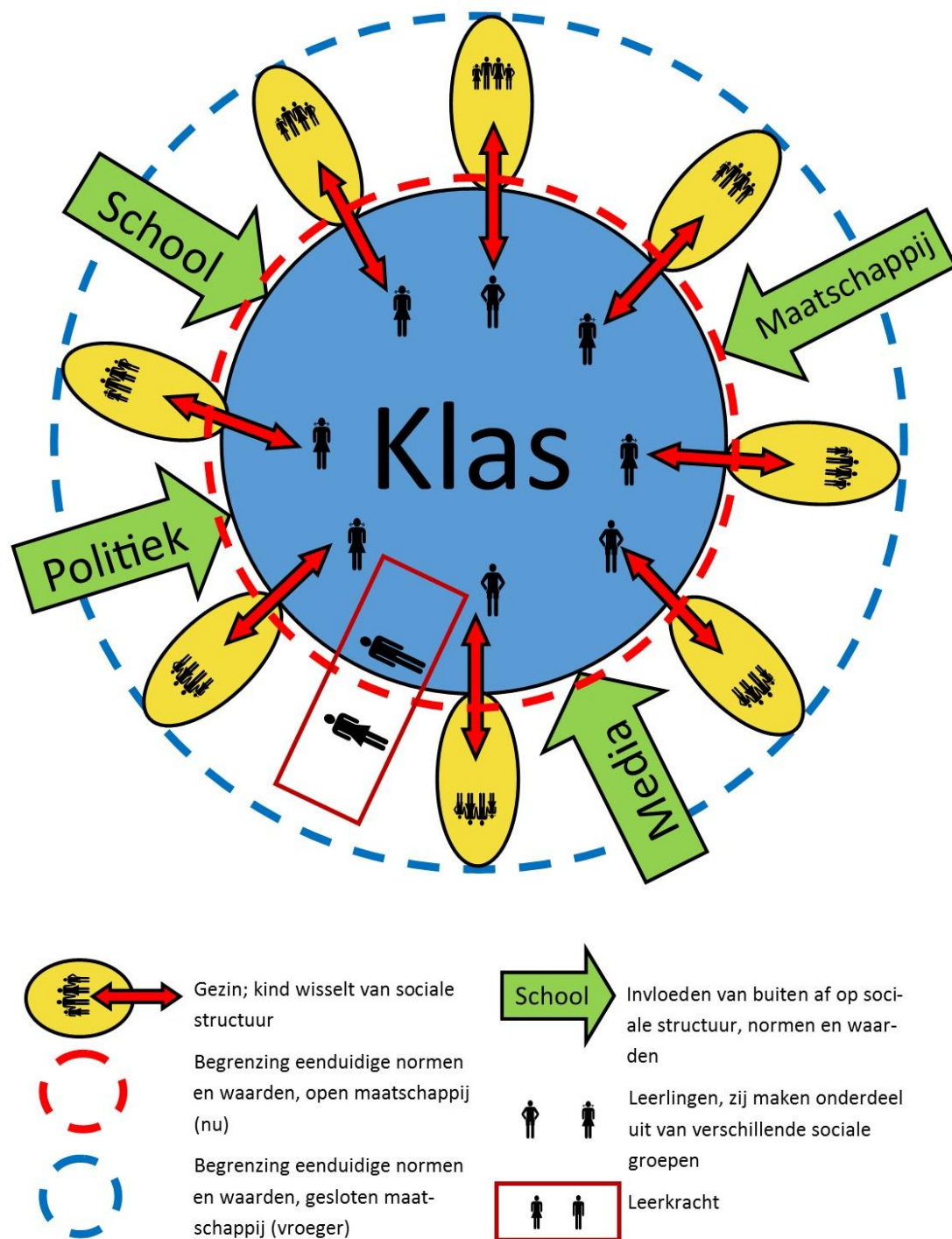

Fig 1. Sociale dynamiek rondom een klas en de interactie met de sociale structuren buiten de klas.

ⁱ De normen en waarden binnen een gezin hoeven niet de geldende normen en waarden binnen de maatschappij te zijn. Zo kan geweld en agressie een geaccepteerde norm binnen een gezin zijn. Iets dat we in de maatschappij afkeuren. Daardoor kunnen dus de normen en waarden tussen verschillende gezinnen sterk verschillen.

ⁱⁱ Kinderen vormen al op jonge leeftijd zelfstandig sociale groepen buiten het gezin. Ze gaan op ontdekking uit en maken vrienden. In de basis hebben ze hier 100% zelf controle over, ze beslissen zelf of ze iemand aardig vinden of niet en of ze dus een sociale verbinding aangaan.

ⁱⁱⁱ Er is weinig onderzoek gedaan naar waarom kinderen pesten. We weten uit onderzoek bij primaten dat bijvoorbeeld ontdekking en leren van grenzen en regels een rol speelt. Bij mensen zijn er mogelijk complexere oorzaken belangrijk. Het bekritisieren van afwijkend gedrag, houding, kleding enz., kan alle kenmerken hebben van pestgedrag, maar kan ook functioneren als normstelling. Iets dat volwassenen voortdurend op vergelijkbare manier doen en waar kinderen regelmatig aan worden blootgesteld door de media. Daarmee is het gedrag niet goed te keuren, maar betekent het dat de school een rol moet nemen om ook kinderen met afwijkend gedrag, opvattingen enz. voldoende veiligheid te bieden.

